

MONIKA JAGLARZ
(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

SPUŚCIZNA RĘKOPIŚMIENNA ZOFII STRYJEŃSKIEJ (1891–1976) W ZBIORACH BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ

[...] Trudno o większą popularność od tej, jaką zdobyła sobie Stryjeńska w tzw. dwudziestoleciu. Wyżywając się i wypowiadając zgodnie ze swoim temperamentem i upodobaniami, trafiła ona nieoczekiwanie w sedno gustów pewnej sfery inteligencji polskiej, jej prace stały się ulubionym motywem dekoracyjnym wielu wnętrz [...]. Powodzenie nie ukoło nerwowego niepokoju, który był motorem twórczości artystki. W ostatnich latach przed wojną nastąpiło coś w rodzaju inflacji Stryjeńskiej na rynku polskim. Opanowana przez demona aktywności, w ciągłym podnieceniu i ciągłej gonitwie za zarobkiem zaprzestała ona ambitnych poszukiwań, zaczęła na natarczywe żądania odbiorców powtarzać samą siebie, powracać na wiele sposobów do tych samych motywów i tematów.

Z biegiem lat i w miarę powodzeń nie bardzo się zmieniła zewnętrznie. Po młodzieńczemu szczupła i ruchliwa, z burzą kędzierzawych włosów nad czołem, z przekornym, bystrym spojrzeniem i niskim głosem, nie straciła zdolności do szalonych wyskoków, ostrych odpowiedzi, do tego cygańsko-artystycznego bezładu życia, które stało się już z czasem legendą [...]¹.

* * *

Zofia Stryjeńska² – polska malarka, jedna z najbardziej znanych przedstawicielek *art déco*, dla tematyki i oryginalności swej twórczości nazywana księżniczką malarstwa polskiego, czarodziejką, słowiańską boginką, ale zapamiętana przede wszystkim jako twórczyni sztuki użytkowej.

Urodziła się 13 maja 1891 roku w rodzinie rękawicznika krakowskiego Franciszka Grzymały-Lubańskiego i Anny ze Skrzyńskich. Uczęszczała do Szkoły Sztuk Pięknych dla Kobiet Marii Niedzielskiej i poważnie myślała o obraniu kariery artystycznej. „Okres

¹ H. Mortkowicz-Olczakowa, *Pod znakiem kłosa*, Warszawa 1962, s. 176–179.

² Szczegóły życiorysu Z. Stryjeńskiej na podstawie publikacji: Jolanta Lasik, *Zofia Stryjeńska*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 44, Warszawa–Kraków 2006–2007, s. 502–505; *Zofia Stryjeńska. Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie*, pod red. Światosława Lenartowicza, Kraków 2008. Publikacje te zawierają najnowsze zestawienia bibliograficzne, dotyczące życia i twórczości Zofii Stryjeńskiej.

amatorskiego poziomu stał się już dla mnie nieaktualny” – zapisała po latach w swoim pamiętniku. Z tego też powodu zdecydowała się na krok niesłychany – w 1911 roku podjęła w męskim przebraniu studia na Akademii Sztuk Pięknych w Monachium (uczelnia nie przyjmowała kobiet) pod nazwiskiem Tadeusz Grzymała. Po powrocie w 1912 roku do Krakowa poznała krytyka sztuki Jerzego Warchałowskiego, który opublikował pierwsze entuzjastyczne recenzje jej twórczości. Dzięki nim panna Lubańska stała się przed I wojną światową osobą nie tylko uznaną w krakowskim środowisku artystycznym, ale także sensacją towarzyską. Z tego okresu jej twórczości pochodzą między innymi cykle ilustracji *Polskie kolędy i Kantyczki* (1913) oraz *Polskie postacie kobiece w strojach narodowych* (1914).

W 1916 roku Zofia Lubańska poślubiła architekta, rzeźbiarza i grafika Karola Stryjeńskiego. Z tego małżeństwa urodziło się troje dzieci: w 1918 roku Magdalena (później Jaques-Dalcroze), a w 1922 roku bliźniaki – Jan (Kantuś) i Jacek. W 1918 roku Stryjeńska przystąpiła do Warsztatów Krakowskich, gdzie zajmowała się projektowaniem gobelinów, dekoracji i kostiumów teatralnych oraz baletowych, a także zabawek. Następne lata to okres wielkiej aktywności i sukcesów zawodowych. Od 1922 roku była związana ze Stowarzyszeniem Artystów Polskich „Rytm”, uczestniczyła w wielu wystawach, także w ekspozycjach sztuki polskiej w Wenecji i w Paryżu. W tym czasie ukazały się cykle litografii, między innymi *Bożki słowiańskie* (1918, 1922), ilustrowane przez nią książki K. Przerwy-Tetmajera, I. Krasickiego, J. Lechonia, sonety P. Ronsarda, a także bajki i zbiory wierszy przeznaczonych dla dzieci. W 1925 roku odniosła swój największy sukces artystyczny, jakim był projekt pawilonu polskiego na Międzynarodowej Wystawie Sztuki Dekoracyjnej w Paryżu. Pogłębiające się konflikty rodzinne (w 1927 roku za sprawą męża Zofia trafiła do zakładu psychiatrycznego w Batowicach pod Krakowem) doprowadziły do rozpadu małżeństwa. Rozwodem zakończył się także jej kolejny związek, z aktorem – Arturem Sochą.

W następnych latach Stryjeńska pracowała między innymi nad polichromiami fasad kamienic rynku Starego Miasta w Warszawie. Ukazały się ilustrowane przez nią: teka plansz *Krąg Piastów polskich* (1929), *Treny* Kochanowskiego (1930) i *Muzyka Podhala* Stanisława Mierzyńskiego. W 1932 roku odbyła się indywidualna wystawa Stryjeńskiej w Miejskim Muzeum Przemysłowym we Lwowie, pokazano na niej ponad 100 prac. W tym samym roku Stryjeńska opublikowała tablice *Strojów ludowych*, *Sławnych Polaków* oraz *Królów polskich*. W 1934 roku skończyła prace nad kostiumami do baletu *Harnasie* Karola Szymanowskiego, a także do własnych projektów scenicznych baletu *Korowaj* i misterium *Pascha. Pieśń wielkanocna*. W 1935 roku Stryjeńska zaprezentowała swoje prace w Instytucie Propagandy Sztuki. Wystawa wzbudziła zainteresowanie publiczności, wywołała także skandal, jakim było nałożenie na obrazy sekwestru komorniczego, spowodowanego długami artystki. Druga połowa lat 30. przyniosła poprawę sytuacji materialnej, między innymi dzięki zamówieniom rządowym.

Lata II wojny Stryjeńska spędziła w Krakowie, razem z matką, siostrą i dziećmi. Utrzymywała się z prac plastycznych: malowała obrazy i portrety na zamówienie, projektowała pocztówki i reklamy, przygotowała teatr marionetek. Po wojnie wyjechała do

Szwajcarii. W następnych latach sporo podróżowała między Genewą, Paryżem i Brukselą, utrzymywała się z pracy artystycznej – malowała obrazy na zamówienie, projektowała pocztówki, starała się o wznowienia swych poprzednich publikacji. W kraju jej twórczość była pomijana milczeniem, choć jej projekty były wykorzystywane do celów komercyjnych: na pocztówkach, bombonierkach, w kalendarzach. W roku 1962 przeniosła się na stałe do Genewy, gdzie mieszkały jej dzieci z rodzinami. Umarła tam 28 lutego 1976 roku.

* * *

Rękopisy Zofii Stryjeńskiej należą dziś do rzadkości – informator o zbiorach rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce odnotowuje tylko listy w zbiorach muzeum Kornela Makuszyńskiego w Zakopanem³. Warto wspomnieć, że w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Jagiellońskiej w roku 2014 znajdował się zaledwie jeden autograf Stryjeńskiej – jej podpis⁴. Również w 2014 roku Biblioteka nabyła na aukcji kolejny autograf – list Z. Stryjeńskiej z 1954 roku do nieustalonego odbiorcy [Mieczysława Pozdziejewa?] w sprawie umieszczenia grafik w Muzeum Pozdziejewa⁵. Tym większa więc radość z pozyskania tak cennego zbioru jak prywatne papiery Zofii Stryjeńskiej. Z prawdziwą zatem radością i satysfakcją w roku 2014 przyjęta została w Bibliotece Jagiellońskiej spuścizna rękopiśmienna Zofii Stryjeńskiej jako dar jej spadkobierców mieszkających w Szwajcarii – wnucząt: Martine Sokolowski-Jaques-Dalcroze (córkę Magdaleny), Łukasza (syna Jacka), Barbary i Wandy Stryjeńskich (córek Jana) oraz synowej Zofii Janowej Stryjeńskiej.

Spuścizna składa się z 57 jednostek⁶. Rozpoczynają ją dokumenty osobiste Zofii Stryjeńskiej, w tym między innymi odpis aktu urodzenia, papiery dotyczące studiów w Monachium (kwit potwierdzający opłaty wniesione przez Tadeusza Grzymałę, studenta Akademii Sztuk Pięknych w Monachium, oraz wykaz profesorów wykładających w Akademii), a także legitymacje (między innymi Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie), paszport, dyplom nagrody Fundacji Alfreda Jurzykowskiego w Nowym Jorku z 1972 roku⁷. W osobnym tomie⁸ umieszczone zostały materiały, głównie rachunki i korespondencja, związane z pobytem Zofii Stryjeńskiej w Genewie w latach 1964–1976. Papiery osobiste uzupełniają: notatnik⁹, szkicowniki¹⁰, materiały do biografii, czyli życiorysy, wykazy ważniejszych prac malarskich i publikacji, drukowane katalogi wy-

³ *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*, oprac. D. K a m o l o w a, Warszawa 2014, s. 548.

⁴ BJ, sygn. rkps Przyb. 101/82 – autografy ze zbioru Piotra Stachewicza oraz Anny i Michała Siedleckich.

⁵ BJ, sygn. rkps Przyb. 555/14.

⁶ Opatrzonych sygnaturami rękopisów BJ sygn. Przyb. 108–164/15.

⁷ BJ, sygn. rkps Przyb. 108/15.

⁸ BJ, sygn. rkps Przyb. 109/15.

⁹ BJ, sygn. rkps Przyb. 110/15.

¹⁰ BJ, sygn. rkps Przyb. 132/15.

staw, prospekt studia malarskiego Stryjeńskiej, które wykonywało portrety dziecięce na zamówienie¹¹.

Następna partia – 19 jednostek¹² – obejmuje niesłychanie cenny dokument, jakim jest pamiętnik Zofii Stryjeńskiej *Chleb prawie że powszedni*. Pamiętnik ten, doprowadzony przez autorkę do 1956 roku, to w przeważającej części autograf Zofii Stryjeńskiej, niektóre partie to maszynopisy lub kopie maszynowe z jej odręcznymi poprawkami, część *Batowice* składa się z wycinków prasowych. Szczególnie ciekawy ze względu na formę jest fragment diariusza z pierwszych miesięcy 1939 roku, zanotowany na kartach kalendarza¹³. Spore fragmenty pamiętnika, zwłaszcza te dotyczące okresu powojennego, zostały uzupełnione przez autorkę kolażami, korespondencją oraz fotografiami. Pamiętnik dzięki synowi Zofii, Janowi Stryjeńskiemu, został wydany drukiem¹⁴.

Materiały do twórczości ułożono chronologicznie. Na początku są to oryginalne pocztówki z serii *Jaselka* i *Z kołęd* (10 sztuk), zaprojektowane w czasie I wojny światowej dla Naczelnego Komitetu Narodowego¹⁵, następnie druki w oprawie plastycznej Stryjeńskiej i z jej odręcznymi notatkami: egzemplarz miesięcznika „Rzeczy Piękne” z 1919 roku¹⁶ i fragment tomu bajek *Srocza kaszkę warzyła*¹⁷, a także wycinki prasowe, fotografie oraz fragmenty katalogu pawilonu polskiego prezentowanego na Międzynarodowej Wystawie Sztuki Dekoracyjnej w Paryżu w 1925 roku¹⁸.

Szczególną uwagę zwraca przede wszystkim *Korowaj. Balet, czyli wieniec obrzędów w III odsłonach ułożony i dekorowany przez Z. Stryjeńską 1927* – autograf scenariusza ze szkicami kostiumów i scenografii (8 rysunków)¹⁹, rozkład grup baletowych do niego (44 szkice)²⁰ oraz barwne projekty scenografii i kostiumów (19 sztuk)²¹.

Pod osobnymi sygnaturami znajdują się rozmaite materiały, głównie scenariusze i notatki do kolejnych prac Stryjeńskiej: *Pascha. Pieśń wielkanocna. Widowisko religijne w VI obrazach*²², *Bożki, czyli symbole słowiańskie*²³, *Dźwięki barw. Syntezya*²⁴, scenariusze bajek dla teatru lalkowego: *Bajka o dwóch braciach Okpile i Biedzile, Bajka*

¹¹ BJ, sygn. rkps Przyb. 130/15.

¹² BJ, sygn. rkps Przyb. 111–129/15.

¹³ BJ, sygn. rkps Przyb. 116/15.

¹⁴ Z. S t r y j e Ń s k a, *Chleb prawie że powszedni*, pamiętnik przygotowała do druku, wstępem, przypisami i indeksem opatrzyła M. G r o Ń s k a, t. 1–2, Warszawa 1995.

¹⁵ BJ, sygn. rkps Przyb. 133/15.

¹⁶ BJ, sygn. rkps Przyb. 134/15.

¹⁷ BJ, sygn. rkps Przyb. 139/15.

¹⁸ BJ, sygn. rkps Przyb. 135/15.

¹⁹ BJ, sygn. rkps Przyb. 136/15.

²⁰ BJ, sygn. rkps Przyb. 137/15.

²¹ BJ, sygn. rkps Przyb. 138/15.

²² BJ, sygn. rkps Przyb. 140/15.

²³ BJ, sygn. rkps Przyb. 141/15.

²⁴ BJ, sygn. rkps Przyb. 142/15.

o *śpiącej królowie, Kwiat paproci (Apoteoza jesieni)*²⁵ oraz do tek *Polskie stroje ludowe i Polskie tańce ludowe*²⁶ oraz *Panteon polski*²⁷.

W następnej kolejności druki: *Światowiec nowoczesny czy zasady dobrego wychowania*, wydany przez Stryjeńską w Paryżu w 1948 roku pod pseudonimem prof. Hillar²⁸, oraz tam też opublikowane w 1954 roku teki wizerunków sławnych Polaków *Panteon polski*²⁹, a także wydane w kraju w 1979 roku *Tańce polskie*³⁰ według rysunków Zofii Stryjeńskiej z 1929 roku oraz *Obrzędy polskie*³¹ według rysunków Zofii Stryjeńskiej z 1931 roku.

Papiery związane z twórczością zamyka teka wykonanych w latach 90. fotografii prac plastycznych Stryjeńskiej³². Następne jednostki zawierają wycinki prasowe poświęcone Stryjeńskiej, często oparzone przez nią kąśliwymi uwagami na temat jakości wykonania reprodukcji³³. Osobne albumy z wycinkami ułożyła sama Stryjeńska: *Recenzje 1917–1930*³⁴, *Cztery pory roku w życiu ludu polskiego 1929–1930*³⁵ oraz *Radio Philips 1931*. Album z wycinkami prasowymi dotyczącymi głównie wystawy Zofii Stryjeńskiej i Henryka Kuny w Salonie Philipsa w Warszawie w roku 1931³⁶ i poświęcony indywidualnej wystawie Stryjeńskiej *Lwów 1932*³⁷.

Kolejna część, bardzo cenna, to korespondencja malarki z lat 1925–1972³⁸. Wśród prawie 350 listów do niej skierowanych większość dotyczy spraw zawodowych, przy czym korespondencja sprzed II wojny światowej koncentruje się na sprawach uczestnictwa w wystawach oraz realizacji scenografii i kostiumów do przedstawień teatralnych (np. z Ambasadą RP w Paryżu i Operą Narodową w Warszawie w sprawie kostiumów do *Harnasiów* Karola Szymanowskiego), zaś korespondencja powojenna dotyczy głównie zamówień na prace Stryjeńskiej.

Obszerna jest także korespondencja rodzinna, głównie powojenna: listy dzieci i sióstr (Janiny Braun, Stefanii Dygatowej i Maria Maksysiowej), przy czym spuścizna obejmuje także odpowiedzi Zofii Stryjeńskiej (około 50 listów). Wśród tej korespondencji znajdują się także cenne autografy, między innymi Juliusza Kadena-Bandrowskiego, Jadwigi i Józefa Becków, Achillesa Brezy, Ignacego Daszyńskiego, Arkadego Fiedlera, Hen-

²⁵ BJ, sygn. rkps Przyb. 143/15.

²⁶ BJ, sygn. rkps Przyb. 148/15.

²⁷ BJ, sygn. rkps Przyb. 147/15.

²⁸ BJ, sygn. rkps Przyb. 144/15.

²⁹ BJ, sygn. rkps Przyb. 146–147/15.

³⁰ BJ, sygn. rkps Przyb. 149/15.

³¹ BJ, sygn. rkps Przyb. 150/15.

³² BJ, sygn. rkps Przyb. 151/15.

³³ BJ, sygn. rkps Przyb. 152–157/15.

³⁴ BJ, sygn. rkps Przyb. 152/15.

³⁵ BJ, sygn. rkps Przyb. 153/15.

³⁶ BJ, sygn. rkps Przyb. 154/15.

³⁷ BJ, sygn. rkps Przyb. 155/15.

³⁸ Korespondencja Z. Stryjeńskiej (BJ, sygn. rkps Przyb. 158–160/15) oraz „Korespondencja z dziećmi” (BJ, sygn. rkps Przyb. 161/15), a także listy Zofii Stryjeńskiej (BJ, sygn. rkps 162/15).

ryka Kuny, Jana Lechonia, Witolda Małcużyńskiego, Juliusza Osterwy, Wacława Sieroszewskiego, Antoniego Słonimskiego, Artura Swinarskiego, Arnolda Szyfmana, Jerzego Warchałowskiego, Zofii i Tadeusza Żeleńskich.

Wreszcie wymienić trzeba materiały rodzinne: pamiątnik Franciszka Lubańskiego z lat 1894–1922 (2 notesy)³⁹, fotografie rodzinne (około 40 sztuk)⁴⁰ oraz zbiór materiałów dotyczących jej krewnych⁴¹.

* * *

Spuścizna Zofii Stryjeńskiej po uporządkowaniu i wpisaniu do akcesji Sekcji Rękopisów BJ została zaprezentowana na wystawie *Stryjeńska. Portret ze słów*, zorganizowanej w Bibliotece Jagiellońskiej w dniach 19 XI–18 XII 2015 roku. Już po jej zakończeniu Biblioteka otrzymała od spadkobierców Stryjeńskiej pakiet zawierający: legitymację Akademii Sztuki Pięknych na nazwisko Tadeusza Grzymały (1911/1912), listy do córki, wycinki prasowe, między innymi z nekrologami Stryjeńskiej (1976) i drukowany katalog wystawy paryskiej (1925)⁴², a także fragment papierów Jacka Stryjeńskiego (1922–1961), w tym między innymi: życiorys, nekrolog, wycinki i zdjęcia dotyczące jego twórczości, katalog wystawy z 1968 roku, listy Niny Żółtowskiej i Haliny Kenarowej do Jacka Stryjeńskiego z 1958 roku związane z Antonim Kenarem⁴³.

Z kolei bratanek Zofii Stryjeńskiej, mieszkający w Danii Łukasz Lubański, ofiarował Bibliotece list Zofii Stryjeńskiej do brata, Tadeusza Lubańskiego⁴⁴, oraz dokumenty osobiste Tadeusza Lubańskiego z lat 1899–1932, głównie świadectwa szkolne, w tym także świadectwa nauki i pracy jako rękawicznika⁴⁵.

THE MANUSCRIPT LEGACY OF ZOFIA STRYJEŃSKA (1891–1976)

SUMMARY

Zofia Stryjeńska was one of the most famous Polish *art déco* painters. Known mainly for her work in the applied arts, she was very well known in Poland before World War II. In 1945 she left her native land to live abroad. It was only in 2014 that some of her manuscripts – which had been preserved by Stryjeńska's closest family in Switzerland – were donated to the Jagiellonian Library.

³⁹ BJ, sygn. rkps Przyb. 163/15.

⁴⁰ BJ, sygn. rkps Przyb. 131/15.

⁴¹ BJ, sygn. rkps Przyb. 164/15 – Materiały (dokumenty, wycinki prasowe) dotyczące następujących członków rodziny: Lubańskich, Skrzyńskich i Stryjeńskich.

⁴² BJ, sygn. rkps Przyb. 34/16.

⁴³ BJ, sygn. rkps Przyb. 35/16.

⁴⁴ BJ, sygn. rkps Przyb. 217/15.

⁴⁵ BJ, sygn. rkps Przyb. 39/16.

This donation consists of 57 units (BJ, sygn. rkps Przyb. 108–164/15) and includes Stryjeńska's personal papers, her memoirs, fragments of her various works (inter alia her sketchbook, the manuscript of a scenario for the ballet *Korowaj* and sketches of the costumes for that ballet), her correspondence, press cuttings (mainly reviews and reproductions of Stryjeńska's works) and family notes and documents.

The legacy of Zofia Stryjeńska was displayed at an exhibition entitled *Stryjeńska. A Portrait Made of Words* which was held at the Jagiellonian Library from 19th November to 18th December 2015. Stryjeńska's nephew and her other heirs subsequently donated more items to the Library, which enriched the collection (shelfmarks: rkps Przyb. 217/05, 34–36/16, 39/16).

SŁOWA KLUCZOWE:

Zofia Stryjeńska, spuścizna rękopiśmienna

KEYWORDS:

Zofia Stryjeńska, manuscript legacy

